

Rovers, B. 2008. "Tableaux vivants: werken met risicojongeren." TSS – Tijdschrift voor sociale vraagstukken, (62) 6, 9-11.

Tableaux Vivants: werken met risicojongeren

Ben Rovers

Jongeren die sociaal (dreigen te) ontsporen, voor het gemak hier aangeduid als risicojongeren, stellen de maatschappij, de sociale en justitiële sector in het bijzonder, voor een belangrijke opgave. Hoe gaan we om met het asociale en/of delinkwente gedrag van deze jongeren en vooral: zetten onze inspanningen zoden aan de dijk? Deze vraag wil ik graag beantwoorden aan de hand van de rol die sociale professionals spelen in het werken met risicojongeren. Ik doel hiermee op agogisch opgeleide professionals die op enigerlei wijze betrokken zijn bij het beheersbaar houden of terugdringen van asociaal of delinkwent gedrag bij deze groep. Deze professionals komen we deels tegen in de justitiesector, maar deels ook in de sociale sector. Institutioneel gezien vormen zij onze belangrijkste toegangspoort tot de doelgroep van risicojongeren en alleen al om die reden verdienen zij naar mijn mening veel meer aandacht dan ze nu krijgen.

Mijn perspectief is dat van de relatieve buitenstaander en wel in twee opzichten: ik kom niet uit de sociale sector (maar uit het justitieveld) en ik kom niet uit de praktijk (maar uit het onderzoek). Niettemin deel ik graag enkele van mijn observaties met u.

Wie van buiten naar de sociale sector kijkt en probeert in te zoomen op de vraag die hier aan de orde is, kan niet anders dan tot de conclusie komen dat deze sector een rijk geschakeerd beeld laat zien aan initiatieven, methodieken, enthousiastelingen en wat dies meer zij. Om het kort samen te vatten: er gebeurt een heleboel! Echter, bij nadere beschouwing blijkt het beeld stil te staan, vergelijkbaar met de *tableaux vivants* die in de 19^e eeuw populair waren: een groep mensen, die elk op hun eigen wijze bijzonder aangekleed, samen een compositie vormden. Als het licht uitging, hergroepeerde de groep zich en vormde een nieuwe compositie die vervolgens werd uitgelicht. Zo kijk ik ook naar de kennisontwikkeling in de sociale sector ten aanzien van het werken met risicojongeren: een weliswaar voortdurend veranderende compositie maar tegelijkertijd een beeld dat stil blijft staan.

Dat beeld van stilstand wordt in belangrijke mate veroorzaakt door het feit dat er weinig onderzoek wordt gedaan naar de effectiviteit van interventieprogramma's en methodieken. Dit staat in schril contrast met bijvoorbeeld de justitiesector waar *evidence-based* werken tot de standaard is verheven en waar men bij voortduring bezig is na te gaan of een gekozen aanpak ook tot de gewenste resultaten leidt. Wie op zoek gaat naar vergelijkbare kennis in de sociale sector is snel klaar. De vaktijdschriften en andere media in het veld bevestigen dit beeld: er gebeurt heel veel, er wordt door professionals veel relevante kennis opgedaan in het werken met risicojongeren, maar de status van deze kennis is vaak onduidelijk (de effectiviteitsclaim is meestal zwak onderbouwd) en het is ook lang niet altijd helder of en zo ja, op welke wijze de opgedane ervaringen vertaald kunnen worden naar andere contexten, zodat ook andere professionals kunnen profiteren van de opgedane ervaringen. Ook verderop in dit themanummer vinden we voorbeelden van professionals en organisaties die, naar het zich laat aanzien, heel goed bezig zijn. Maar we moeten wel kritisch onderzoeken of dit inderdaad het geval is en vooral waarom dit het geval is. Dit laatste stelt ons immers in staat hun ervaringen te generaliseren.

Accumulatie van kennis zie ik nauwelijks plaatsvinden. Het ontbreekt sociale professionals aan middelen en mogelijkheden om op de schouders van hun voorgangers te gaan staan en het beter te doen. Naar de oorzaken hiervan kan ik alleen maar gissen. Ik ben zelf inmiddels genoeg functionarissen in de sociale sector tegengekomen die niet geloven in het idee van vooruitgang of er geen behoefte aan hebben. Iets dat mij in het begin sterk verwonderde: hoe kun je nou *niet* geïnteresseerd zijn in de effecten van wat je doet en in de vraag of je het misschien (nog) beter kan doen? Ik vermoed dat aan deze wijze van denken twee belangrijke oorzaken ten grondslag liggen. In de eerste plaats sterk verouderde en gepolitiseerde ideeën over wat de hulpverlener vermag. Hier zien we de schijnbare tegenstelling opduiken tussen de hulpvraag van de jongere met probleemgedrag en de hulpvraag van de samenleving die tegen dit gedrag beschermd wil worden. Een schijnbare tegenstelling, omdat beide doelstellingen zonder enig probleem tegelijkertijd nagestreefd kunnen worden. Als tweede oorzaak voor de desinteresse in of zelfs weerstand tegen *evidence-based* werken, zie ik het feit dat deze ontwikkeling voor een belangrijk deel van buitenaf en/of van bovenaf de sector in komt 'rollen'. Het is een feit dat zonder de betrokkenheid en het enthousiasme van de professionals in de uitvoering, elke poging tot *evidence-based* werken gedoemd is te mislukken. Een feit waarmee veel onderzoekers, ontwikkelaars en managers helaas nog onvoldoende rekening houden.

Er was tot voor kort weinig goede (d.w.z. kritisch getoetste) en concreet bruikbare kennis om op terug te vallen. Een positieve ontwikkeling in dit verband is dat het Nederlands Jeugdinstuut enkele jaren geleden is begonnen met het aanleggen van een databank van effectieve jeugdinterventies. Dit is belangrijke stap vooruit, omdat dit soort initiatieven het werkveld in staat stelt kennis te nemen van elkaars ervaringen en daarvan te leren. Het betreft een 'work in progress'. Sommige sectoren, zoals het jongerenwerk, zien we in de overzichten van bewezen methodieken nog nauwelijks terug. De vraag naar 'wat werkt' staat daar kennelijk niet op de agenda. Het is overigens afwachten in hoeverre de door het NJI bijeengebrachte kennis gaat doorsijpelen naar de werkvloer. In veel sectoren ontbreekt het nog aan prikkels om te sturen op programma's of methodieken die bewezen werkzaam zijn. Iedereen kan er doen wat hem of haar goeddunkt. *No questions asked*. Mogelijk brengt de WMO hier verandering in en zullen in de toekomst hogere eisen worden gesteld aan de 'producten' die worden opgeleverd.

Om als sociale professional te kunnen leren van je voorgangers en je collega's zijn ook goed functionerende netwerken onontbeerlijk. Deze ontbreken in belangrijke mate. We treffen professionals die met risicjongeren werken aan in zeer uiteenlopende sectoren, waartussen weinig of geen communicatie bestaat. Maar ook binnen sectoren ontbreekt het vaak aan professionele uitwisseling. Het beeld van de sociale professional als *lone rider* dringt zich sterk aan mij op.

Voorals sociale professionals die werkzaam zijn in of nabij de justitiesector, nemen in dit verband een bijzondere positie in, omdat ze zowel in de sociale als in de justitiesector een soort vergeten groep vormen. Hiervoor beschreef ik dat in het justitieveld *evidence-based* werken tot de standaard is verheven. Als we echter kijken naar de invulling hiervan, zien we dat de rol van de sociale professional hierbij niet of nauwelijks is uitgewerkt. Van sociale professionals wordt eigenlijk vooral verwacht dat ze in staat zijn om volgens de protocollen te handelen. Specifiek agogische kennis en specifiek agogische aspecten van het werk van deze professionals zijn hierbij vaak niet aan de orde. Geen wonder dat veel van deze professionals weinig moeten hebben van (deze invulling van) *evidence-based* werken.

Als zij echter hun blik richten op het sociaal-agogische veld, om te zien wat daar voor hen te halen is aan kennis, stuiten ze op het probleem dat ik hiervoor schetste: veel losse ervaringen, weinig gegeneraliseerde kennis. Hoewel dit meer algemeen geldt voor het agogische veld, is mijn indruk dat het in het bijzonder opgaat voor deze groep professionals.

Het aantal studenten sociale studies dat in of nabij de justitiesector komt te werken is omvangrijk en in de afgelopen twintig jaar ook sterk toegenomen. Mijn stellige indruk is dat de ontwikkeling van specifiek op deze professionals toegesneden beroepsrelevante kennis nog in de kinderschoenen staat. Dat heeft vermoedelijk ook iets te maken met cultuur en de ijzeren schotten tussen de sociale sector en justitie. Als je de grens oversteekt, ben je kennelijk uit beeld. Met Justitie en haar doelstellingen willen sommige agogen (en agogische opleidingen) liever ook niet geassocieerd worden; zij beschouwen het justitieveld toch vooral als een veld dat niet de belangen van de betreffende jongeren behartigt (de oude schijntegenstelling). Daar blijf je dus liever ver vandaan.

Werken met risicojongeren stelt bijzondere eisen aan professionals. De doelstellingen die deze professionals met hun werk willen realiseren zijn meestal niet gelijk aan de doelstellingen die de jongeren voor ogen hebben. Bij werken in een context van drang of dwang speelt deze discrepantie nog sterker. Er zijn, kortom, specifieke omstandigheden en specifieke kwesties aan de orde die om specialistische kennis en vaardigheden van de betrokken professionals vragen. Dit besef lijkt pas recent doorgedrongen tot het sociaal-agogisch onderwijs. Afgelopen jaar ging op een aantal hogescholen de minor ‘Werken in een gedwongen kader’ van start, die studenten Sociale studies voorbereidt op deze specifieke omstandigheid. Een eerste georganiseerde stap op weg naar kennisontwikkeling voor deze specifieke groep professionals. Hard nodig ook, want er liggen naar mijn idee genoeg specifiek agogische thema’s klaar om aan verder te werken.

Welke interventies je moet plegen om jongeren uit de criminaliteit te halen, is één vraag, maar hoe je deze interventies realiseert is een compleet andere vraag. Het gaat om het onderscheid tussen ‘wat’ je doet en ‘hoe’ je iets doet. In medisch jargon gaat het bij de eerste vraag om zogenaamd ‘specifieke behandel-effecten’ (bijv. de effecten van een pil) en bij de tweede vraag om ‘nonspecifieke behandel-effecten’ (alle andere factoren die de uitkomst van een behandeling beïnvloeden; dat zijn er doorgaans veel).

De huidige *evidence-based* interventies focussen vooral op de eerste vraag: de problematiek van de jongeren en wat hieraan gedaan moet worden om toekomstige problemen te voorkomen. Momenteel zijn bijvoorbeeld cognitieve benaderingen populair die jongeren bepaalde denkwijzen aan- en afleren, en systeembenaderingen waarin naast de jongere ook zijn sociale omgeving in de interventie betrokken wordt. Deze benaderingen zijn in verschillende varianten bij uiteenlopende doelgroepen tamelijk succesvol gebleken. Om het echter zover te laten komen, moet er ook iets anders gebeuren. En dat ‘iets anders’ betreft het oplossen van het probleem dat ik hiervoor schetste: de doelstellingen van de hulpverlener (of de hulpverlenende instantie) en de jongere dienen op één lijn te komen, want als dit niet het geval is, is de interventie gedoemd te mislukken.

Hierin schuilt het agogische kernprobleem van sociale professionals die met risicojongeren werken: om het doel van de interventie te kunnen bereiken, bijvoorbeeld het terugdringen van recidive, het verminderen van overlast of enig ander doel, zullen professionals het hiervoor beschreven doelconflict moeten oplossen. Dit is een kenmerkend conflict voor een ieder die professionele contacten met risicojongeren onderhoudt. De oplossing van dit conflict behelst

een bij uitstek agogische aanpak: de professional dient ervoor te zorgen dat de jongere zijn apathie of verzet tegen de interventie opgeeft en gemotiveerd raakt voor het doel van de interventie. Hij zorgt ervoor dat de jongere deze motivatie ook kan omzetten in actief handelen. En het is van belang dat de betreffende jongere gaat geloven en verwachten dat de interventie voor hem wat gaat opleveren. Om deze zaken te bereiken, moet de professional kunnen omgaan met negatief gedrag, verzet, bedreiging, agressie en allerlei negatieve groepsdynamische processen.

Uiteraard is over deze vraagstukken eerder nagedacht en is er kennis voor handen. Mijn indruk is echter dat er op dit vlak nog heel wat te ontdekken valt. Denk bijvoorbeeld alleen al aan de kwestie van sociale onveiligheid onder professionals en de verre gaande invloed hiervan op het werk; een sterk onderbelicht probleem in de sociale sector dat direct raakt aan vraagstukken van effectiviteit. Als het gaat om het eerder genoemde doelconflict kan de sociale sector veel leren van bijvoorbeeld de psychiatrie en de verslavingszorg, waar een vergelijkbaar conflict aan de orde is.

Een lastig vraagstuk in dit geheel betreft het vaststellen van de effectiviteit van uiteenlopende werkwijzen, met name waar het gaat om de agogische vraagstukken die ik hiervoor benoemde. Dit is een complexe aangelegenheid, omdat er zoveel factoren in het spel zijn en veel onderzoekers en methodiekontwikkelaars, in navolging van hun medische collega's, vooral of alleen oog hebben voor de 'specifieke behandel-effecten'. Als we dit vraagstuk echter uit de weg gaan, ontnemen we onszelf de mogelijkheid om te leren.

Heel concreet denk ik dat we sociale professionals die met risicjongeren werken, kunnen ondersteunen door hen –veel meer dan nu het geval is- de ervaringen van anderen aan te reiken (door middel van onderzoek en de verspreiding daarvan, maar ook door het stimuleren van professionele netwerken). Kennisontwikkeling zou zich kunnen richten op de specifiek agogische thema's die ik hiervoor genoemd heb, waarbij de uitdaging zou moeten zijn om vast te stellen welke van de huidige werkwijzen de beste resultaten geven en hoe we deze werkwijzen verder kunnen verbeteren en verspreiden. Dat is geen gemakkelijke opgave, maar dat is werken met risicjongeren ook niet.